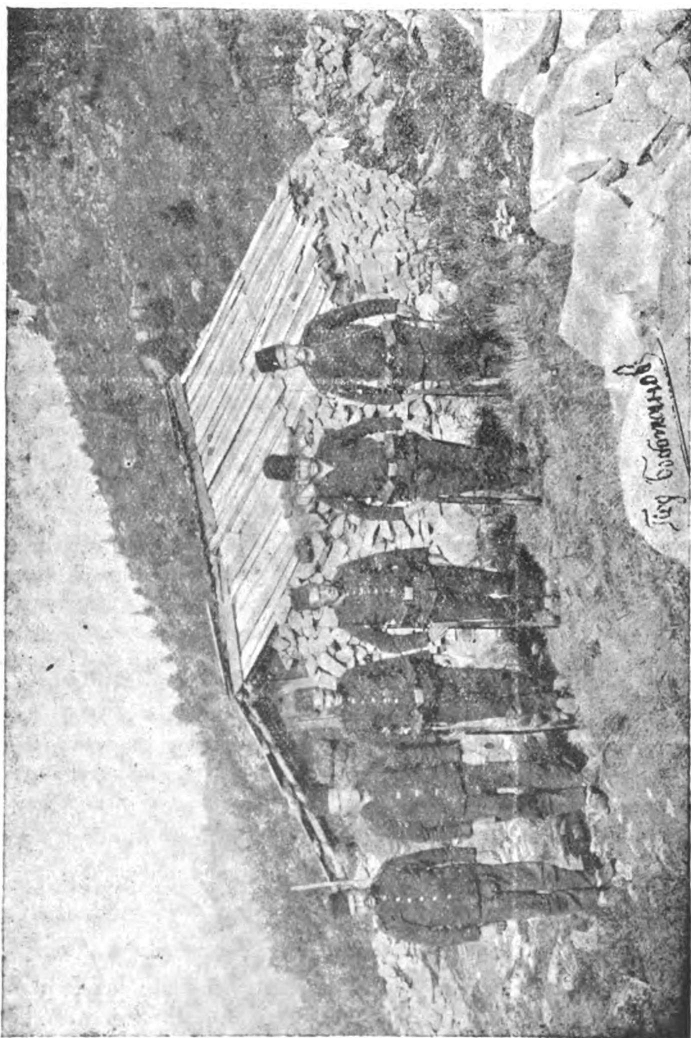
Обработване домашнитѣ ржчни платове въ Родопитѣ.

Стопанско-фолклорни бѣлѣжки.

Изработването на ржце разни вълнени, ленени, конопени и памучни, па и копринени платове изъ Родопитѣ е на всѣкждѣ развито и дори достигнало извѣстна срждчность и изтънченость. Всѣки видъ домашна платова вѣщь: дреха, постелка, покривка, кърпа, торба и пр е излѣзла отъ пъргавитѣ и похватни ржцѣ на Родопчанката. Само въ послѣдно врѣме въ българскитѣ села, па и въ нѣкои отъ по-голѣмитѣ и по-състоятелни помашки, почватъ да се прѣдпочитатъ за нѣкои домашни потрѣби и купени фабрични платове отъ вънъ. До прѣди 20—30 години, т. е. до освобождението, производството на вълнени платове — аби и шаеци — е било прѣдметъ и на такава търговия, че Родопскитѣ аби сж се разнасяли и търсѣли въ Тракия, Македония, Сърбия, Гърция, Мала Азия и островитѣ на Бѣло море. Днесъ тѣхното производство е намалѣло почти до изгубване, защото

фабричнитѣ вълнени материи имъ отнеха пазаритѣ въ Сърбия, Босна и Херцеговина и България и току-речи постепенно стѣсняватъ пазаря имъ и въ Гърция и Турция, па и повече промѣни въ живота станаха непригодни за тѣхъ. Като главенъ поминъкъ на Родопскитѣ поселения абаджийството току-речи из-

Турски войници на лѣтенъ пограниченъ постъ въ Родопитѣ.

губи своето значение и на него главно се отдава и голѣмата икономическа криза, която въ сегашно врѣме тия гжсто населени и цвѣтущи до неотколѣ планини прѣкарватъ.

Всѣка женска челядь още отъ раннитѣ си години се учи

и привиква на всичката сложна и разнообразна работа на тая домашна ржчна индустрия. Въ което село и да влѣзете, ще срѣщнете наредъ съ възрастнитѣ моми, жени и баби още и 5—7 годишни малки момиченца съ забодени хурчици на малкитѣ си поясчета бързо и сржчно да връткатъ вретеното и предатъ прежда. Тая домашна индустрия дълбоко е вкоренена и срастната въ живота, че откликътъ ѝ се вижда въ народнитѣ пѣсни, пословици и изобщо въ цѣлия народенъ битъ. На всѣка мома, прѣди да се вгледатъ въ нейната хубость и други качества, най-напрѣдъ обрѫщатъ внимание и я цѣнятъ по нейното умѣние и сржчность да преде и тъче. Ето защо изучването на Родопската текстилна индустрия е въпросъ не само битово-културенъ, а и икономично-търговски.

За сега нашитѣ бѣлѣжки ще иматъ за цѣль да прѣдставятъ повече битово-културната страна на тая домашна ржчна индустрия, а търговско икономичната ще бжде прѣдметъ за другъ пжть и друго врѣме.

Ленътъ и конопътъ се сѣятъ, произвождатъ и обработватъ почти въ всички Родопски покраини, дѣто почвонитѣ и климатични условия за тѣхъ спомагатъ. Особено е разпространено производството имъ въ по-високитѣ покраини и билата, дѣто за културата на много други видове растения студениятъ климатъ и кжсото лѣто не сж удобни. Отъ ленъ и коноп̀ъ се изработватъ не само конци за шевъ, но и платове за долни дрехи (гащи, ризи), кърпи, чулове, чували и др. п., но тѣзи прѣдмети нѣматъ друго значение, освѣнъ за домашнитѣ нужди. Износътъ на такива е досущъ слабъ и то само въ близкитѣ при Родопитѣ градове.

Черницата, храненето на буби и произвеждането копринена прежда сж тоже познати въ Родопитѣ отъ отдавнашни врѣмена. На всѣкждѣ въ долинитѣ изъ тия планини се срѣщатъ грамадни стари черничеви дървета. Тукъ нѣма обичай да сѣкатъ клонетѣ на черницата при бубохраненето, а beратъ само листътъ и поради това черничевитѣ дървета се отгледватъ и цѣнятъ по голѣмината си както и овощнитѣ дървета. Има черничеви дървета на голѣмина такива, че само листето на едно дърво изхранва 3—5 грама бубено сѣме. Дори самото сѣме си се произвожда по примитивенъ начинъ домашно и само въ послѣдно врѣме почна да се прѣдпочита външното, приготвяно по Пасьоровата метода. Коприната се точи въ кжщи, изпира се, изприда се на прежда, боядисва се и служи за ония разни пъстри украшения въ народната носия, прѣдимно женската, съ каквато се отличава Родопчанката българка и помакиня. Па било смѣсъ съ ленъ и памукъ, било и чисто копринени платове се изработватъ пакъ за домашна потрѣба (тестемели, кърпи, поли на женски ризи, ржкави и пазви и за женски, и за мжжки ризи, и др. такива). Уредитѣ, съ които става обработването на ленени, конопени и копринени материи, особено за предене,

снoване, навиване и тъчене сѫ едни и сѫщи както и за вълненитѣ материи, но първоначалната имъ обработка си има специални прибори, които тоже сѫ мѣстна направа и осъвършенствоване, ала пакъ типични съ тия на много познати славѣнски страни въ битовата култура. И тия домашни уреди за сега нѣма да описваме, защото и тѣ би било по-добрѣ отдѣлно и самостойно да се опишатъ.

Като се изключатъ всички склонове въ Родопитѣ, които иматъ надморска височина повече отъ 1000—1200 метра, всички други останали долини, склонове и бърда иматъ и дѫбови гори, които спомагатъ да се развъждатъ кози. Особено въ южнитѣ и източни склонове се стопанятъ кози въ по-голѣми количества, дѣто се срѣщатъ притежатели по на нѣколко стотинъ глави собственость на единъ човѣкъ. Въ тѣзи покраини отъ козината изработватъ *козеци* (черги за постелки, а смѣсъ съ вълна и за покривки), чулове, чували, дисаги, торби за зобь и др. такива. И съ тѣзи домашни издѣлия се прави и търговия: износъ иматъ за всички приполски и полски мѣста, въ островитѣ, въ Цариградъ и другадѣ. Уредитѣ за тѣзи козиневи прѣдмети тоже сѫ особени: станове, гребени, нити и др.

Но между всичко горѣказано първо мѣсто заема овцевъдството, което тоже датира отъ отколѣшни врѣмена. Високитѣ алпийски билà спомагатъ за лѣтуването на голѣми стада овце, а близкната прочута Бѣломорска равнина съ своя юженъ климатъ, топла зима и широки пасбища е спомагала за по лесно и несравнено по-икономично зимуване на тѣзи стада. Ето защо въ Родопитѣ отъ край врѣме е вирѣело крупно овцевъдство: Родопски овцевъдци кехеи съ десятки сѫ били, па и сега не сѫ досущь рѣдкость такива притежатели по на нѣколко хиляди овце([1]). Но освѣнъ това и всѣко помашко сѣмейство въ кѫщи безъ друго ще си отглeдва по нѣколко овце, ако не за продань, то поне за наваксване домашното си облѣкло. А това е само за най-бѣдната класа, когато инъкъ се гледа да се добие и излишъкъ вълна, или овца за продань, та съ това се помогне и посрѣщнатъ и други нужди въ живота.

Слѣдъ тѣзи ни прѣдварителни бѣлѣжки сега ще видимъ, какъ и съ какви уреди става рѫчната изработка на вълненитѣ прѣдмети.

Стрижбата на овцетѣ обикновено става прѣзъ априлий: въ Бѣломорската равнина десетина деня по-рано, а въ планинитѣ по-кѫсно. Още отъ първитѣ дни на априлий отъ Родопитѣ слизатъ много хора, особено помаци, които сѫ главнитѣ стригачи — каркъмджии. На единъ кехейски агълъ, дѣто обикновено зи-

1) Обстоятелственъ очеркъ за Родопското овцевъдство написа нашиятъ сътрудникъ г. В. Дѣчовъ, самъ синъ на овцевъдецъ баща. Неговиятъ трудъ се отпечата въ XVIII томъ на Сборника за народни умотворения, наука и книжнина", и въ „Родопски напрѣдъкъ" I и II година (1903 и 1904).

муватъ хилядо или нѣколко хиляди овце, се събиратъ стотина, двѣстѣ и повече стригачи, тъй щото въ разстояние на нѣколко деня се остригва цѣлото стадо. Стригачитѣ се хранятъ отъ кехеята, ала въ пари не имъ се плаща, а въ натура—вълна: отъ двадесетъ острижени овце вълната отъ една овца е за възнаграждение на стригачътъ, т. е. единъ процентъ отъ 5%. Вълната се прибира и натъпква въ голѣми длъгнести конопени чували, които казватъ *харáре*. По Гергевденъ пъкъ всичкитѣ абаджии трѣбва да се намѣрятъ въ полето, дѣто закупуватъ вълната всѣки, колкото му е потрѣбно. Всичката вълна се докарва въ планинитѣ. Такава често пѫти се докарва и отъ други страни, дори има случаи, когато Родопски абаджии отиватъ и въ крайбрѣжията на Африка (Трипулисъ, Тунисъ и др.) и оттамъ закупватъ и докарватъ вълна. Обаче тя е по-остра и съ кѫси влакна, затова тя се употрѣбява за по-долно качество аби, обикновено за навуща и ямурлуци. Още при купуването на вълната послѣдната сортироватъ на качества, обикновено двѣ: кѫсата и дребна вълна отъ краката, подкоремната часть на тѣлото и отъ шията е долно качество и се казва *бажéкъ*, който търговецътъ не купува, а си остава на притежательтъ. Бажекъкъ вълна купуватъ само за черги и други домашни потрѣби, но не и за материя за дрехи. Разбира се, че цѣната на това качество вълна е по-ниска, нѣкога и на половина отъ доброто качество.

Слѣдъ това вълната се изпира и приготвя за работене. Въ голѣми вълнени торби се натъпква вълна, потапя се за една двѣ минути въ не силно врѣла вода, оставя се да окапе водата, послѣ връзъ другъ казань се слива съ студена вода и тогава я изваждатъ отъ торбата, турятъ я на широки, специално направени кошници и добрѣ я измиватъ въ студената вода на рѣката. Мътеятъ отъ вълната въ казанитѣ се казва *сѣра*, който мътей носятъ въ кѫщи, задържатъ го въ голѣми каци и съ него разредяватъ водата при боядисване на *аба*, *вълна* или прежда въ синило. Родопското боядисване въ синило, т. е. синь цвѣтъ, е много разпространенъ въ търговията и въ носията; безъ вълненъ мътей—сѣра синилева боя не става, а при това е и много траенъ тоя цвѣтъ, па и красивъ, само че на платътъ придава извѣстна миризма.

Слѣдъ изпирането и изсушаването на вълната става нова сортировка на качество: най-дългитѣ влакна и меката е първо качество, която отдѣлятъ и употрѣбяватъ за *óснува* на платътъ. Тая вълна казватъ вълна съ дългъ тель, власата. По дребната вълна, т. е. тая съ кѫси влакна, служи пъкъ за *вътъкъ*. Първото качество вълна се употрѣбява освѣнъ за аби и шаеци за дрехи, още и за чорапи, прѣстилки, пояси и др. подобни.

Добрѣ изпраната и сортирована вълна се раздава отъ търговцитѣ абаджии изъ селата на бѣдната класа съразмѣрно вътъкъ и основа по за единъ *станъ*, както казватъ на

два топа аба, единиятъ отъ 15 до 20 ендезета. На единъ станъ, т. е. два топа, за чекане, влачене, предене и тъчене, или съ други думи отъ прана вълна да се земе готова изтъкана материя, се плаща споредъ качеството на плата и споредъ врѣмето отъ 40 до 60 гроша, а се изработва отъ едни ржцѣ за около единъ мѣсецъ. Ако въ кжщи има женска челядь, напр. майка съ двѣ дъщери, ще изработятъ единъ станъ аба или шаекъ наймалко за 10 дни и то при усилена работа, навършвана и нощѣ. Търговецътъ дава вълната на ока, на ока приема и платътъ, като точно се прѣсмѣта и фирата, която е отъ 150 до 200 др. на станъ отъ 9 оки прата вълна. Която домакиня прѣдаде изработената аба съ най-малко фира, тя се търси отъ абаджиитѣ и по-добрѣ се възнаграждава. Работницата заедно съ платътъ си повръща и всичкия изметъ, каквото кжси нишки, наричани *уривалки*, *чопъ*—досущъ кжситѣ и сгърчени мамулки отъ вълната, които не сж годни за работа, и др. п.

Вълната отъ ягнетата се казва *ерина;* тя се стриже прѣзъ юний. Вълната пъкъ отъ заклани или умрѣли овци се казва *іулма*; тя е сбирщина, цѣни се по-евтино, тоже се пере, избира се на качества както и вълната и служи и за основа, и за вътъкъ. Ерината не се пере, а направо се работи и служи за вътъкъ при по-прости и по-слаби аби и други платове.

Приготвяне прежда за платове.

Вълната най-напрѣдъ се *ч'оака*, — чепка съ ржце. Това е първото разредяване сбититѣ гънки и топки влакна, които безъ това не могатъ да се влачатъ на даракътъ. Чепкането става сѣдешкомъ, лека е работа, затова обикновено старитѣ баби, често и старцитѣ, а наредъ съ тѣхъ и малкитѣ дѣца въ кжщи извършватъ тая работа. Съ една дума на най-слабитѣ и халтави членове въ сѣмейството се използува трудътъ съ чепкането.

Слѣдъ това изчепканата вълна се извлачва на даракъ кжщенъ, ако нѣма въ селото воденъ. Дараци има два вида: *летавъ даракъ*, който е на дълга подножка, на която като седне работницата, задържа го да не се клатушка отъ влаченето, и *правъ даракъ*. Послѣдниятъ е въ два реда високи и здрави желѣзни зжби на редица, и вълната прѣзъ тѣхъ се разчепква много по-добрѣ, ала по-бавно. За най-добро качество платъ — шаекъ, прѣстилки, пояси, чорапи и др. вълната се влачи на правъ даракъ. Летвиятъ е съ малки, ниски и свити на много редици телени зжби върху една четирежгълна дъска отъ 20 см. широчина и около 20—25 см. дължина. На тѣзи зжби се настелва—нарежда вълна, колкото да ги покрие, па съ друга подобноназжбена дъска и съ дръжка се налѣга на първата, тегли се само къмъ една страна и отъ разминаването на зжбитѣ, еднитѣ подвижни, а другитѣ не, се развлачва. Това се повтаря много пжти, додѣто вълната добрѣ се разреди и нагласятъ власитѣ

ѝ къмъ една страна. Слѣдъ това подвижната дъска се повърне обратно по другата назадъ, и вълната се изтегли отъ зѫбетѣ самà по себе съ кръстосването имъ и се слага на страна. Това е *единъ даракъ* вълна, както казватъ, или една *пла́са*. Дарацитѣ се приготвятъ отъ мѣстното си население, а нѣкои се внасятъ и отъ ближнитѣ градове. Изработването и приготвянето дараци е специаленъ занаятъ и съ тѣхъ естествено се върти добра търговия, защото и най-послѣдната сиромашка кѫща непрѣменно трѣбва да се снабди съ такъвъ уредъ.

Извлачената вълна на пласи, както си е, се набодва на хурка и се преде. Хурки́тѣ сѫ дълги дрѣнови яки прѫчки, добрѣ изгладени, на върхътъ подострени, а дѣто се задържа вълната да не се смъква, е поставена буца, топусче, или пъкъ е хурката съ два четала на върхътъ си. Съ лѣвата рѫка се изпънватъ малки власи отъ вълната, разредяватъ се и се изтънчаватъ, а съ десната рѫка се върти вретеното, осуква се нишката и се навива около о вретеното. Когато се случи нѣкоя чепка, клечка или друго подобно въ вълната при осукването, за да се не допуща да се осуче въ нишката и стане послѣдната груба, грапава и не гладка, откѫсва се съ зѫбетѣ на предачката, ако не може да свари съ рѫката. Вретеното е кѫсо, тънко, изострено на единия край дръвче, къмъ срѣдата подебело, а на другия край съ нажежено желѣзо е направена вглъбнатина, по която се задържа вретеното о нишката, та послѣдната да се навива.

Хурката, или *фурка*, както казватъ въ Ахѫ-челебийско, се дарява на всѣка млада булка при вѣнчаването ѝ. Тя е тоже неотемлема часть отъ прикята. При вѣнчаването на нея се овиватъ цвѣтя съ монети, носи се отъ деверьтъ при свадбения вѣнчаленъ обрядъ и се казва *кóажеал* въ Ахѫ-чалебийско*) и „ст'аг" въ Рупчоско.

На долния край на вретеното се намира търкалястъ дървенъ *прéснеал*, за да придава тяжесть на вретеното, да улеснява въртването му и да възпира навиената на него прежда.

Хурки́тѣ, вретената и преснелитѣ, па и всички уреди при изработването на вълнени и други материи, се правятъ отъ помацитѣ. Има помашки покраини, дѣто изобилватъ дрѣнови и други подобни плътни и яки дървета, и въ тѣхъ току-речи работенето на такива домашни уреди е професиално занятие, занаятъ за поминъкъ. Аслѫ Родопскитѣ помаци сѫ добро дърводѣлци въ всѣко отношение.

(Слѣдва).

